



Shahid Bahonar
University of Kerman



Qar / Qare / Qarā (An Exploration of the Roots and Meanings of Several Toponym)

Khalil Kahrizi¹

Department of Persian Language and Literature, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.
E-mail: kh.kahrizi@uok.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 2025 July 7

Received in revised form 2025

September 12

Accepted 2025 December 7

Published online 2025

December 22

Keywords:

Toponym

Etymology

Qare

Qarā

Purpose: With the prevalence of a foreign language in a territory, not only are new words added to the vocabulary of that language, but also a number of words blend with foreign language terms due to phonetic similarities. This type of transformation can be observed in several Iranian words in contact with Arabic and Turkish languages, and it is particularly traceable in place names. Some ancient Iranian place names have merged with Arabic and Turkish words and have ultimately been considered non-Iranian

Method and Research: One of the frequently encountered instances of this issue involves toponyms that include one of the forms "قره", "قر", or "قرا." Generally, these words and toponyms that contain one of these three forms are perceived as Turkish. Studies show that with the spread of the Turkish language in Iran, the words "قُر" meaning muddy and swampy, "گَر" meaning hill and mountain, and "خوره" and "كوره" in toponyms have blended with the Turkish word "قره" and its other forms, leading to the assumption that all these toponyms are Turkish

Findings and Conclusions: In this article, by examining place names that contain the words "قره", "قر", and "قرا," an effort is made to recover the ancient forms of these toponyms and discuss their meanings and origins.

Cite this article: Kahrizi, Khalil. (2025). Qar / Qare / Qarā (An Exploration of the Roots and Meanings of Several Toponym). *Journal of Iranian Studies*, 24 (48), 385-401. <http://doi.org/10.22103/JIS.2025.25523.2738>



© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2025.25523.2738>

Extended Abstract

Introduction

One of the factors that has fueled unscientific etymologies is the influence of the vocabulary system of a foreign language on the languages of other territories. When a language penetrates another territory, a number of foreign words infiltrate the vocabulary system of the languages in that region and intermingle with phonetically similar words, erasing the ancient and original forms of those words from memory. This phenomenon can be observed in the etymology of place names. With the influence of the Arabic language in the early Islamic centuries, some place names were Arabized or transformed. Subsequently, with the influx of Turks into Iran, many ancient place names were either altered or conformed to Turkish forms. In this context, one of the terms that requires exploration and discussion is the words "Qar," "Qara," and "Qarā," which appear in numerous place names across Iran and are primarily thought to be of Turkish origin. This misconception results from a lack of attention to the transformations that occur due to phonetic similarities between words of one language and another.

In this article, an effort is made to examine place names that include the words Qar, Qara, and Qarā, and to recover the Iranian words that have entered one of these Turkish forms due to phonetic similarities. The investigations reveal that the Turkish "Qara," meaning "black," and its other forms, although used in several place names, have also mixed with "Qur," meaning "mud" or "swamp," "Gar," meaning "hill" or "mountain," and finally "Khore" / "Kore." Consequently, some ancient Iranian place names have adopted a Turkish form and are mistakenly perceived as Turkish.

Methodology

In writing this article, a library-based method was employed, referencing geographical dictionaries to extract place names that include the word Qara or one of its variants. Historical investigations were then conducted, relying on geographical data to discuss the meanings and origins of the extracted place names.

Discussion

In the place names of Iran, three ancient Iranian words can be found that have been confused with the Turkish "Qara" and its other forms: Qur, Gar, and Khore / Kore.

The word Qur in Kermanshah is used independently and in the form of Qurāw (قُرَاو) to mean "mud" and "swamp," and in the Kurdish dialects of Mahabad and Saqqez, it appears as qorāwi, meaning "muddy." This word can be seen in some place names. For example, the village Qorabā (قُرَابَا) in the Somayeh Sar district of Fuman County. The village Qurbāghestān (قُرْبَاغِستَان) from the Dowrudfaraman district in central Kermanshah is also included in this category, which is mistakenly interpreted as "Qara-Bāghestān."

Another possible example could be the village "Qara-Batlāq" in Mahnashan, Zanjan. This village is also transcribed as qare-bātlāq in the geographical dictionary of Iran. The name of this village may originally have been Qurbatlāq. Since the word Qur meaning "swamp" has gradually become obsolete, another word with the same meaning has been added to Qur, and its first part, which has the same meaning as the second part, has been conflated with "Qara" in Turkish.

Gar, meaning "mountain" or "hill," is an ancient word in Iranian languages that appears in the same form in several place names across Iran. This word has sometimes been intertwined with the Turkish "Qara." One case that supports this notion is the existence of villages named Qara Tepe, found in various regions of Iran, including Kermanshah. It seems that the villages bearing this name primarily have their most significant natural feature as a mountain or hill, which has been referred to by this name. In areas where Turkish is more prevalent, this term

appears to have merged with "Qara," leading to the obsolescence of its meaning as "hill." Thus, the term was reintroduced to form "Qara Teppe."

A general example of this issue is the "Stone of the Black Stone" (Hajar al-Aswad). Another geographical instance in this regard is Qara Mohammad Teppe in Gonbad Kavus County, where, although this area is predominantly Turkish-speaking and "Qara" meaning "black" is common, it is not far-fetched to assume that the ancient name of this village was Garm Mohammad. Through merging with "Qara Mohammad" and the forgetting of the meaning of "hill" in its first part, the term "Teppe" was once again added, resulting in "Qara Mohammad Teppe." Villages such as Qara Qiyeh and Qara Diyan can also be included in this category. Additionally, Qara Su, which is the name of several rivers in Iran, may have its first part as a corrupted form of the same word Gar, meaning "mountain."



Qara has also been mixed with Khore/Kore, a term widely used in the geography of the Sasanian era. The word Kala/Qala found in place names and numerous villages that are referred to as "castle" or have "castle" as part of their names may be remnants of this title.

Conclusion

Some place names have changed form due to phonetic similarities with foreign words. An exploration of these names can guide us to their ancient forms. This article focused on place names that include one of the words Qar/Qara/Qura. The investigations revealed that these words are sometimes Turkish-formed versions of Iranian words originally assigned to places and later altered under the influence of Turkish terms. Qara and its other forms have sometimes transformed into Gar, which means "mountain." The word Gar can still be observed in place names such as Gorus, Garab, Garlo, Garnah, Giryudeh, Garabad, Grovik, Groviah, and Grotak. Its Turkish-formed version can be seen in place names like Qara Teppe, Qara Diyan/Qaradian, Qara Qiyeh/Gelin Qiyeh, Qara Su, Qara Gol, Gol Teppe, Qara Sultan, Qara Veys, Qara Malek, Qara Qabad, Qara Mohammad, and Qara Mohammad Teppe.

Another Iranian word influenced by Qara and its similar forms is Qur, meaning "mud" or "swamp," which can be found in place names such as Gurbaghestan, Qara Batlaq, and Quraba. Another term that has changed under the influence of Turkish is Khore/Kore, which is recognized as a well-known term in the historical geography of Iran during the Sasanian period.

قره / قره / قرا (کاوشی در ریشه و معنای چند جای نام)

خلیل کهریزی  استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: kh.kahrizi@uok.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه / هدف: با رواجِ زبانی بیگانه در یک سرزمین، نه تنها واژه‌های تازه‌ای به واژگان زبان آن سرزمین افزوده می‌شود، بلکه شماری از واژه‌ها نیز به سبب نزدیکی‌های آوایی با واژگان زبان بیگانه درمی‌آمیزند. این گونه از تحوّل را در شماری از واژه‌های ایرانی در مواجهه با زبان‌های عربی و ترکی می‌توان دید که به‌ویژه در جای‌نام‌ها قابل پی‌گیری است. شماری از جای‌نام‌های کهن ایرانی با واژه‌های عربی و ترکی درآمیخته و نهایتاً غیر ایرانی پنداشته شده‌اند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱	روش / رویکرد: یکی از موارد پرتکرار این مسأله جای‌نام‌هایی هستند که بخشی از آن‌ها یکی از واژه‌های قره، قره و قرا است. عمدتاً این واژه‌ها و جای‌نام‌هایی که یکی از این سه ریخت در آن‌ها به کار رفته باشد، ترکی پنداشته می‌شوند. جست‌وجوهای تاریخی و زبانی ما را به نتیجه‌های دیگرگونی رهنمون می‌شود.
کلیدواژه‌ها: جای‌نام ریشه‌شناسی قره قرا.	یافته‌ها / نتایج: با رواج زبان ترکی در ایران، واژه‌های "قُر" به معنای گل‌آلود و باتلاق، "گَر" به معنای تپه و کوه و "خوره" و "کوره" در جای‌نام‌ها با واژه ترکی قره و دیگر ریخت‌های آن درآمیخته و همه آن جای‌نام‌ها نیز ترکی پنداشته شده‌اند. در این مقاله با بررسی جای‌نام‌هایی که واژه‌های قره، قره و قرا را در خود دارند، کوشش شده ریخت‌های کهن آن جای‌نام‌ها بازیابی و درباره معنای و ریشه آن‌ها بحث شود.

استناد: کهریزی، خلیل (۱۴۰۴). قره / قره / قرا (کاوشی در ریشه و معنای چند جای نام). *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۴ (۴۸)، ۳۸۵-۴۰۱.<http://doi.org/10.22103/jis.2025.25523.2738>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسأله

ریشه‌شناسی (etymology) دانشی نوین و شاخه‌ای از زبان‌شناسی تاریخی است که گونه غیر علمی آن از دیرباز در میان مردم و متن‌های ایرانی رواج داشته است و همچنان نیز در فرهنگ عامه نمود دارد. اگر متن‌های ایرانی از این دیدگاه کاویده شوند، شاید بتوان فرهنگی از ریشه‌شناسی‌های عامیانه گرد آورد که گاهی راهبر ما به تلفظ‌های تاریخی نیز می‌تواند بود. ریشه‌شناسی عامیانه که در آن یک واژه را بدون توجه به تحولات تاریخی و صرفاً بر پایه ریخت کنونی‌اش ریشه‌یابی می‌کند، گاهی به ریشه‌تراشی تبدیل می‌شود و برای اقناع مخاطب نیز داستانی برای شکل گرفتن آن واژه به دست می‌دهند که واقعیت تاریخی یا حقیقت اسطوره‌ای ندارد. البته گاهی هدف از این ریشه‌شناسی‌ها به دست دادن ریشه واژه نبوده، بلکه در پی آن بوده‌اند که با بازی‌های زبانی کاری شاعرانه کرده باشند که فروزنده‌فرد و جهانشاهی (۱۴۰۲) این گونه از ریشه‌شناسی را نوعی هنر‌سازه دانسته و آن را ریشه‌شناسی شاعرانه نامیده‌اند.

یکی از عواملی که به ریشه‌شناسی‌های غیر علمی دامن زده است، نفوذ دستگاه واژگان یک زبان بیگانه در زبان‌های سرزمینی دیگر است. زمانی که یک زبان به سرزمینی دیگر نفوذ می‌کند، شماری از واژه‌های بیگانه در دستگاه واژگان زبان‌های آن سرزمین نفوذ می‌کنند و با واژه‌هایی که تشابه آوایی دارند، درمی‌آمیزند و ریخت کهن و اصیل واژه را از یادها می‌زدایند؛ چنان‌که "آبتین" که نام پدر فریدون در حماسه‌های ایرانی است، در مواردی با واژه عربی "عابدین" درآمیخته است (ر.ک: هفت‌لشکر، ۱۳۹۸: ۱۸) و این‌گونه نام ایرانی پدر فریدون را به نامی عربی دیگرگون کرده‌اند. صورت مشهورتر این‌گونه از تحول، نام ازدهای سه‌پوزه شش‌چشم / اوستا، از دهاک، است که پس از تحولات آوایی به ضحاک دگرگون شده و با ضحاک عربی، به معنای خندان، درآمیخته است. این تشابه آوایی سبب شده که به تعبیر جلالیان (۱۳۹۳: ۲۷) «گونه عربی، صورت اصلی ایرانی را فروبلعد». با این حال، امروزه پژوهشگران در ایرانی بودن واژه ضحاک شک ندارند و آن را با ضحاک عربی یکی نمی‌دانند. نمونه بغرنج‌تری که امروزه پژوهشگران بر سر آن در اختلافند، مرداس، نام پدر ضحاک در اسطوره‌های ایرانی است. این نام که ظاهراً ریخت کوتاه‌شده مرداسب است و مرداسب نیز ریخت بدخوان و مصحف ارون‌داسپ پهلوی، با مرداس عربی درآمیخته و «صورت یا صورت‌های تصحیف‌شده ایرانی این نام در نهایت تحت تأثیر نام خاص عربی مرداس قرار گرفته‌اند» (همانجا). میزان تشابه آوایی در این مورد آن‌چنان بوده است که هنوز هم برخی این نام را عربی می‌پندارند (ر.ک: نحوی، ۱۳۸۵: ۲۵۷). همین مسأله را می‌توان در ریشه‌یابی جای‌نام‌ها نیز دنبال کرد. با نفوذ زبان عربی در قرن‌های اولیه اسلامی بعضی جای‌نام‌ها معرب یا دگرگون شده‌اند. پس از آن با نفوذ ترکان در ایران شمار زیادی از جای‌نام‌های کهن نیز یا تغییر کرده‌اند یا به ریخت‌های ترکی همانند شده‌اند.

۱-۲. پیشینه پژوهش

درباره ریشه و معنای جای‌نام‌ها پژوهش‌های گوناگونی انجام شده است. کسروی در سلسله مقالاتی که عمدتاً در مجله پیمان منتشر می‌کرد و سپس در مجموعه کاروند کسروی به کوشش یحیی ذکا گردآوری شد (نک: کسروی، ۲۵۳۶)، درباره ریشه و معنای بسیاری از جای‌نام‌ها سخن گفته است. در لابه‌لای پژوهش‌های هم‌عصران او مانند

پورداود و کیا و دیگران نیز می‌توان این گونه تحقیقات را دید. در روزگار ما جواد برومند سعید (۱۳۸۲) در مقاله «ریشه‌شناسی واژه کرمان» این جای‌نام را ریشه‌یابی و معنا کرده است. صادقی (۱۳۹۸) همو (۱۳۸۴الف)، همو (۱۳۸۴ب) در سه مقاله مستقل بسیاری از جای‌نام‌های آذربایجان و یزد و فارس را ریشه‌شناسی و معنا کرده است. در روزگار ما جای‌نام‌شناسی و دسته‌بندی جای‌نام‌ها به حوزه پژوهشی مستقلی تبدیل شده است که مقاله «گونه‌شناسی جای‌نام‌ها در جغرافیای تاریخی ایران» به قلم باستانی‌راد و مردوخ (۱۳۹۲) در این شمار است.

۳-۱. روش‌شناسی پژوهش

با نفوذ ترکان در ایران شمار زیادی از جای‌نام‌های کهن نیز یا تغییر کرده‌اند یا به ریخت‌های ترکی همانند شده‌اند. در این باره، یکی از موارد نیازمند کاوش و بحث، واژه‌های «قر»، «قره» و «قرا» است که در شمار زیادی از جای‌نام‌های ایران دیده می‌شوند. گمان همگانی بر آن است که در جای‌نام‌های ایران هر جا واژه قره و دیگر ریخت‌های همانندش آمده است، برگرفته از واژه «قره» در ترکی و به معنای سیاه است. ظاهراً نخستین بار کسروی (۲۵۳۶: ۴۳۱) تذکر داد که «قرا در زبان آذری به معنی بزرگ بوده و خود تغییر یافته واژه "کلان" است که هنوز هم در فارسی به کار می‌رود. از اینجا می‌توان گفت "قرا" در "قراچمن" و "قراود" و بسیاری مانده‌های آن نه واژه ترکی، بلکه واژه آذری است و معنای آن بزرگ است». این تردید به‌جا نشان می‌دهد شماری از جای‌نام‌ها که با واژه‌های قره/قرا ساخته شده‌اند، همگی برگرفته از ترکی و به معنای سیاه نیستند، بلکه بعضی از این جای‌نام‌ها بازمانده‌های کهن از زبان‌های ایرانی هستند که سپس‌تر با رواج ترکی در ایران با «قره» درآمیخته‌اند. این پندار نادرست نتیجه بی‌توجهی به همان تحوّل است که در پی تشابه آوایی بین واژه‌های یک زبان و زبانی دیگر روی می‌دهد.

۴-۱. یافته‌های پژوهش

در این مقاله کوشش شده پس از بررسی جای‌نام‌هایی که واژه‌های قر و قره و قرا در آنها به کار رفته است، واژه‌های ایرانی‌ای که به دلیل تشابهات آوایی به یکی از این ریخت‌های ترکی درآمده‌اند، بازیابی کنیم. بررسی‌ها نشان می‌دهد، «قره»ی ترکی به معنای سیاه و ریخت‌های دیگرش، گرچه در شماری از جای‌نام‌ها به کار رفته است، اما در مواردی نیز در پی تشابه آوایی با «قر» به معنای گل و لای و باتلاق، «گر» به معنای تپه و کوه، و سرانجام «خوره»/«کوره» درآمیخته است و این‌گونه بعضی از جای‌نام‌های کهن ایرانی ریخت ترکی به خود گرفته و ترکی پنداشته شده‌اند.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. قرا/قره/قرا در جای‌نام‌های ایران

بر پایه فرهنگ جغرافیایی ایران (آبادی‌ها) نام ۳۹۵ روستا در سرزمین ما با واژه‌های قرا/قره/قرا آغاز می‌شود. شماری از این نام‌ها ترکی هستند و بی‌شک بخش اول آنها نیز همان واژه معروف ترکی به معنای سیاه است. یکی از علل کاررفت فراوان این واژه در روستاهای شمال غرب ایران نیز همین نکته است؛ چنان‌که در جلد چهارم فرهنگ جغرافیایی ایران، تعداد ۱۹۲ روستا با این واژه برای آذربایجان ثبت شده است. به دیگر سخن، در شمار بسیار

زیادی از جای نام‌هایی که واژه‌های قر / قره / قرا دارند، این واژه را باید ترکی و به معنای سیاه گرفت. با این حال، نمی‌توان همه موارد دیگر را نیز ترکی دانست. این نام در مواردی با وضعیت طبیعی و جغرافیایی بسیاری از جای‌ها سازگار نیست، یا با آنچه در تلفظ‌های محلی دیده می‌شود، متفاوت است. ظاهراً با افزایش کاربرد «قره» در جای نام‌های ایران موارد کهن‌تری که با این واژه شباهتی در تلفظ داشته‌اند، خلط شده و از همین روی همه را ترکی پنداشته‌اند. در حالی که بعضی از آن‌ها را باید واژه‌های دیگری به شمار آورد که ما در ادامه چند مورد را ریشه‌یابی کرده و با ذکر چندین جای نام به دست می‌دهیم.

۲-۲. قر / قره به جای قر

احتمالاً یکی از واژه‌هایی که با قره خلط شده، قر باشد. این واژه در کرمانشاه به تنهایی و به صورت قرآو qorāw به معنای گل و لای و باتلاق به کار می‌رود و در گردی مهاباد و سقز نیز به صورت qorāwi به معنای «گل آلود» کاربرد دارد (ر.ک: کیا، ۱۳۹۰: ۶۹۳). در برخی از جای نام‌ها می‌توان این واژه را دید. مثلاً روستای قرآبا qorābā در بخش صومعه‌سرای شهرستان فومن که در آن «به وسیله قایق به قراء کنار مرداب و بندر پهلوی می‌توان رفت» (فرهنگ جغرافیایی ایران، ۱۳۲۸: ۲ / ۲۰۷). همچنین، بر پایه فرهنگ جغرافیایی ایران (۱۳۳۱: ۵ / ۳۱۸) «قرباغستان qorbāqestān ده از دهستان درو فرامان بخش مرکزی شهرستان کرمانشاهان» است که امروزه با نام قره‌باغستان در اسناد رسمی کشور شناخته می‌شود. آن گونه که در همین فرهنگ ثبت شده، تلفظ درست این نام قرباغستان است و مردم محلی نیز آن را qorwāqsān تلفظ می‌کنند (نیز ر.ک: رابینو، ۱۳۹۱: ۸۳). در این فرهنگ ویژگی‌های کلی این روستا این گونه به دست داده شده است: «۱۶ ک جنوب خاوری کرمانشاه. کنار رودخانه قره‌سو... آب از چشمه و قنات. محصول: غلات و حبوبات، لبنیات، باغ. شغل: زراعت، گل‌داری. راه: مالرو» (فرهنگ جغرافیایی ایران، ۱۳۳۱: ۵ / ۳۱۸). بر پایه این ویژگی‌ها، روستای مورد نظر در کنار رودخانه قره‌سو است و باغداری نیز در آنجا رواج دارد. با این توصیفات و بر پایه تلفظ نام این روستا در دهه سی شمسی (مضبوط در فرهنگ جغرافیایی) و تلفظ محلی، با قید احتمال می‌توانیم قرباغستان را «باغستان باتلاقی» معنی کنیم و آن را روستایی بدانیم که به دلیل قرار گرفتن در مجاورت رودخانه قره‌سو و وفور آب آن را به این نام خوانده‌اند؟

یک نمونه احتمالی دیگر می‌تواند روستای «قره‌باتلاق» در ماه‌نشان زنجان باشد. این روستا نیز در فرهنگ جغرافیایی ایران (۱۳۲۸: ۲ / ۲۰۸) به صورت qare – bātlaq آوانگاری شده است. نام این روستا نیز می‌تواند در اصل قرباتلاق بوده باشد. از آنجا که واژه قر به معنای باتلاق و گل رفته‌رفته متروک شده، واژه‌ای دیگر که همان معنا را دارد، به قر افزوده‌اند و بخش اول آن نیز که همان معنای بخش دوم را دارد، با «قره» در ترکی یکی پنداشته‌اند. سابقه ترجمه جای نام‌ها باز هم نمونه دارد (ر.ک: باستانی راد و مردوخی، ۱۳۹۲: ۳۳). نمونه‌ای از این گونه تحوّل را پس از این در قره‌تپه نیز خواهیم دید و در واژه دیگ‌غول نیز می‌توان دید که نام کوهی در میناب است (ر.ک: فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ۱۳۲۹: ۳ / ۳۹۵) و آن را دیو‌غول نیز می‌گویند.

۲-۳. قر / قره به جای گر

یکی از واژه‌های کهن در بعضی از زبان‌های ایرانی نو «گر» به معنای کوه و تپه است. در هشت فقره از یسنا «کلمه گری Gari (گئیری) از برای کوه استعمال شده که در پهلوی گر گویند» (پورداد، ۱۹۲۸: ۲ / ۳۰۸). این واژه در نام بعضی از کوه‌ها مانند هوگر و آرزور گریوه در بندهش (۱۳۷۵: ۷۱) نیز دیده می‌شود. همین واژه است که در واژه‌گرشاه، لقب کیومرث، نخستین شاه شاهنامه، نیز به کار رفته که به معنای شاه کوه است و در بعضی از دستنویس‌های شاهنامه (فردوسی، ۱۳۸۹: ۱ / ۲۲) به صورت که‌شاه آمده است. گریوه را باید بازمانده‌ای از همین واژه در فارسی نو به شمار آورد.

این واژه در شماری از جای‌نام‌ها در نقاط مختلف ایران دیده می‌شود؛ چنان‌که در گروس، متشکل از گر به معنای کوه و ūs پسوند تکرارشونده جای‌نام‌ها (ر.ک: برجیان، ۱۳۹۸: ۲۳)، گرآب در طالقان، گولو و گرنه در زنجان، گریوده در بابل، گراب در کرمانشاه و خرم‌آباد و مشهد، گرآباد در سنندج و ملایر، گرویک در بهبهان، گروئی در رفسنجان و گروتک در چابهار (ر.ک: فرهنگ جغرافیایی ایران: مجلدات و صفحات مختلف) و در مواردی نیز می‌توان ریخت‌های تحوّل‌یافته این واژه را در نام روستاهایی مانند «گل‌تپه» از دهستان قره‌کهریز بخش سربند شهرستان اراک دید (ر.ک: همان: ۲ / ۲۵۶).

چنین به نظر می‌رسد که در مواردی این واژه با «قره» که واژه‌ای ترکی است و در برخی جای‌نام‌ها دیده می‌شود، درآمیخته و خلط شده باشد. در این باره باید نخست به این نکته توجه کرد که براساس یک قاعده در زبان‌های ایرانی «گاهی به آخر بعضی کلمات، مصوت فتحه (a) افزوده شده است که خلاف استعمال دوره‌های بعد است و به صورت "های بیان حرکت" نوشته می‌شود: آشکار / آشکاره، چرک / چرکه، خرجین / خرجینه، زنج / زنجه، ماکیان / ماکیان، ناچار / ناچاره، پندار / پنداره، مُست / مُسته» (خانلری، ۱۳۷۴: ۲ / ۶۸). صادقی (۱۳۸۴: ۶۱۶) نیز "a/e-را پسوند اسم مکان می‌داند. ظاهراً براساس این قاعده «گر» نیز در مواردی به سوی قره و آمیختن با آن رفته است. یکی از مواردی که این گمان را نیرو می‌دهد، روستاهایی با نام قره‌تپه است که در نقاط گوناگونی از ایران و از جمله در کرمانشاه نیز دیده می‌شود. ظاهراً روستاهایی که با این نام شناخته می‌شوند، عمدتاً مهم‌ترین ویژگی طبیعی آن‌ها کوه / تپه است که با همین نام نیز خوانده می‌شده‌اند. نمونه‌هایی که پیش از این به دست دادیم، روستاهایی مانند گریوده، گرنه، گروئی بازمانده‌هایی از همین نام‌گذاری قدیمی‌تر هستند که همچنان به جا مانده‌اند. به نظر می‌رسد، در جاهایی که ترکی رواج بیشتری داشته، مانند سنقر در استان کرمانشاه، این واژه با قره درآمیخته و معنای تپه در آن متروک و فراموش شده است. به این شکل دوباره تپه را به آن افزوده‌اند و این چنین قره‌تپه به وجود آمده است. یک شاهد عام برای این مسئله «سنگ حجرالاسود» است. یک نمونه جغرافیایی دیگر در این باره روستای قره محمد تپه در شهرستان گنبد قابوس (فرهنگ جغرافیایی ایران: ۳ / ۲۱۲) است که گرچه این منطقه ترک‌نشین است و قره در معنای سیاه در آنجا رواج دارد، اما دور نیست اگر بپنداریم نام کهن این روستا گرمحمد بوده و با درآمیختن با «قره‌محمد» و فراموش شدن معنای تپه در بخش اول آن، یک بار دیگر واژه تپه را به آن افزوده‌اند و «قره محمد تپه» به وجود آمده است.

در بخش رزن از استان همدان روستایی به نام «قرادای qarâ-dây» (همان، ۱۳۳۱: ۵ / ۳۱۷) و در حاشیه جنوبی شهر سنندج نیز روستای قرادیان یا قریان هست که به دلیل بافت کوهستانی باید مهم‌ترین ویژگی آن را قرار گرفتن

در کوهپایه دانست. به نظر می‌رسد در نام این روستاها، بخش اول یعنی قرا/ قره ریختی دیگر از گر به معنای کوه باشد. «دای/ دی» نیز در بخش دوم این نام‌ها همان واژه «دیه/ ده» است و روی هم باید این نام را به «کوه‌ده» یا «روستای کوهستانی» معنی کرد. همچنین ممکن است در روستاهایی با نام قره‌گل (شهرستان اراک) یا گل‌تپه (اراک) بخش «گل» ریختی دیگر از «گر» باشد. روستاهایی مانند قره سلطان در شوشتر، قره‌ویس در خرم‌آباد، قره ملک در الیگودرز (ر.ک: فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۶: ۲۷۲) قره قباد در کرج و قزوین (همان: ۷ / ۱۵۹)، قره‌محمد در اراک و زنجان (همان، ۲ / ۲۰۷) را نیز می‌توان در این شمار نهاد و آن‌ها را به تپه سلطان و تپه ملک و تپه ویس و تپه قباد و تپه محمد ترجمه کرد.

۲-۳-۱. قره قیه / گلین قیه

شماری از روستاهای آذربایجان قره‌قیه نام دارند؛ چنان‌که بر پایه فرهنگ جغرافیایی ایران (۱۳۳۰: ۴ / ۳۶۶) هفت روستا به همین نام و یک روستا با نام قراقیه در این بخش از ایران ثبت شده است. با توجه به رواج زبان ترکی در این بخش نیز شاید در برخورد نخست بخش اول این جای‌نام‌ها را ترکی به شمار آوریم. آنچه ما را در این باره به تردید وامی‌دارد، نام روستایی در دهستان هرزندات مرنده در استان آذربایجان شرقی است که گلین قیه *galin-qaye* (همان: ۴۶۰) نامیده می‌شود. به قرینه گلین‌قیه که بخش نخست آن ریختی دیگر از گر است، می‌توان دیگر نمونه‌هایی نیز که در همین بخش قره‌قیه نامیده می‌شوند، ریخت ترکی شده گلین‌قیه به شمار آورد. نکته جالب آن است که روستای گلین‌قیه هرزندات از نفوذ ترکی در امان مانده و مردم آن جزو معدود گویشوران زبان کهن آذری هستند که یکی از گونه‌های کهن از دسته شمال غربی زبان‌های ایرانی بوده است (ر.ک: کسروی، ۱۳۷۹: ۱۳۶).

در ری باستان و اطراف تهران کنونی نیز دو روستا با نام کلین یکی در ورامین و دیگری در فشابویه وجود دارد که در بعضی مآخذ با کاف فارسی نیز ضبط شده‌اند. این نام به صورت‌های گلین، کیلین، کلین ضبط شده است. کریمان (۱۳۷۱: ۲/ ۶۱۵) پس از بررسی همه این ریخت‌ها به این نتیجه رسیده است که «قریه‌ای که در فشابویه واقع است، مصغر و بر وزن حسین است و آنکه در ورامین است، مکبر و بر وزن امیر است». در آندراج (ر.ک: همان: ۶۱۴) گلین به کسر اول و منسوب به گل دانسته شده است. با این حال، همان گلین، به فتح اول، درست باید باشد و این نام همان است که در گلین‌قیه نیز دیده می‌شود. گلین، به کسر اول، حاصل ناشناخته بودن واژه گل / گر به معنای کوه/ تپه است؛ چنان‌که در قرن چهارم هجری نیز حمزه اصفهانی (۱۳۴۶: ۱۰) گلشاه، لقب کیومرث را، گلشاه خوانده و به ملک‌الطین ترجمه کرده است (نیز نک: خالقی مطلق، ۲۵۳۷: ۱۰۷۳).

۲-۳-۲. قره‌سو

یکی از جای‌نام‌های معروف که در اینجا نیازمند بررسی است و بر چندین روستا و رودخانه در ایران نهاده شده است، قره‌سو است. بر پایه فرهنگ جغرافیایی ایران چهار روستا در نواحی گوناگون ایران به نام قره‌سو به شرح زیر وجود دارد: ۱. «ده. جزء دهستان راهجرد بخش دستجرد، شهرستان قم» (فرهنگ جغرافیایی ایران، ۱۳۲۸: ۱ / ۱۵۹)؛ ۲. «ده از دهستان چالانچولان شهرستان بروجرد» (همان، ۱۳۳۰: ۶ / ۲۷۲)؛ ۳. «ده از دهستان کبودگنبد بخش کلات شهرستان دره‌گز» (همان، ۱۳۲۹: ۹ / ۲۹۶). چندین رودخانه نیز با این نام شناخته شده است: «۱. رودی در استان‌های

آذربایجان شرقی و اردبیل، در شهرستان‌های اردبیل، مشکین‌شهر و مغان، از رودهای دائمی حوضه دریای خزر به طول ۲۵۵ کیلومتر که از رشته‌کوه‌های بوقروداغ واقع در دهستان ویلکیج در ۲۲ کیلومتری شرق اردبیل سرچشمه می‌گیرد... ۲. رودی در استان گلستان، در شهرستان‌های گرگان، از رودهای دائمی حوضه دریای خزر به طول ۶۰ کیلومتر که از مازاد آب رودخانه‌های امامزاده و گرمابدشت در ۱۶ کیلومتری در شمال شرقی گرگان تشکیل می‌شود... ۳. نام بخشی از رود کرخه که از جنوب شرقی کرمانشاه سرچشمه می‌گیرد، به نام مرک از بخش فیروزآباد به دهستان ماهیدشت شرقی وارد می‌شود و پس از آمیختن با رودخانه گراب به رود قره‌سو تغییر نام می‌دهد و به سوی جنوب شرقی جاری می‌شود. از کنار پالایشگاه کرمانشاه عبور می‌کند و با رود گاماسیاب مخلوط می‌شود، سپس با رودخانه گشانی در هم می‌آمیزد و رودخانه صیمره را تشکیل می‌دهد که در ادامه مسیر خود با نام کرخه در نهایت به هورالعظیم می‌ریزد» (انوری، ۱۳۹۱: ۶۸۶).

عموماً قره‌سو را واژه‌ای ترکی و متشکل از دو بخش می‌پندارند؛ «قره» به معنای «سیاه» و «سو» به معنای «آب» و روی هم قره‌سو را «آب سیاه» معنی می‌کنند. در اینکه قره‌سو چنین معنایی دارد و بر برخی از رودها نیز نهاده شده، شکی نیست؛ چنان‌که آیلرس واژه ارس را که نام رودی در شمال غربی ایران است، «به شکل araxša- به معنی غیر درخشانده بازسازی کرده است که در کردی به صورت raš به معنی "سیاه" باقی مانده است. وی این نام را با قره‌سو به معنی "سیاه‌آب، آب سیاه" در ترکی و Schwarza(ch) در آلمانی و Rio negro در اسپانیایی مقایسه می‌کند» (صادقی، ۱۳۹۸: ۱۶) و مارکوارت (۱۳۶۸: ۶۵) نیز در *وه‌رود و آرنگ سیاه‌رود* را همان مرغاب یا برتنگ دانسته است. اما پرسش این است که آیا همه جای‌هایی که این نام را دارند، ترکی هستند؟ آیا نمی‌توان در اصل غیر ترکی بعضی از این جای‌نام‌ها شک کرد؟

در این باره چند پرسش و ابهام هست؛ نخست اینکه این نام فقط برای رود به کار نرفته و همان‌گونه که دیدیم، چندین روستا نیز در چند نقطه از ایران با این نام داریم. ناگفته پیداست که «آب سیاه» اگر برای رود مناسب باشد، برای روستا مناسب نیست. البته این معنا برای رود نیز خالی از چندوچون نیست؛ زیرا به راستی چرا باید این رودخانه‌ها را سیاه‌آب بنامند؟ چیزی که با ماهیت و ویژگی‌های طبیعی بعضی از رودها نیز همسو نیست. البته ناگفته نماند که استفاده از عنصر رنگ در نامگذاری‌های جغرافیایی نقش مهمی داشته است، چنان‌که «شهر سبز (کش) در ماوراءالنهر، سیاه‌کوه، سفیدرود، سرخه‌حصار، قزل‌قلعه، سیاه‌بیشه و... نمونه‌های جای‌نام‌های شکل گرفته بر مبنای رنگ محیطی به شمار می‌آیند» (باستانی راد و مردوخ، ۱۳۹۲: ۳۱). اما این نامگذاری‌ها با وضعیت طبیعی آن جای‌ها همسویی داشته است؛ چنان‌که حلب در دوره‌ای به سبب خاک سفیدش بیضاء نامیده می‌شده است (ر.ک: همانجا).

درباره رود قره‌سو در کرمانشاه و توجیه معنای «آب سیاه» برای آن داستانی در دهان عموم است که بسیار به داستان‌های ریشه‌تراشان شبیه است. بر پایه این داستان، خسرو پرویز پس از دریدن نامه پیامبر اسلام آن را در این رود انداخت و «آب این رودخانه از هراس پایین رفت» (رابینو، ۱۳۹۱: ۲۰) یا در روایتی دیگر آب این رود سیاه شد. پیداست که چنین داستانی یادآور همان داستانی است که هزار سال پیش صاحب تاریخ سیستان (۱۳۱۴: ۲۲) برای ریشه‌تراشی واژه سیستان ساخته یا نقل کرده است. بر پایه همین ابهام‌ها ما می‌کوشیم معنا و ریشه‌ای دیگر برای واژه

قره‌سو به دست دهیم. البته اشاره به این نکته نیز ضروری است که آنچه در این باره عرضه می‌شود، پیشنهادی است که قطعیتِ نادرست بودن معنا و ریشه پیشین را نمی‌رساند.

می‌توان بخش نخست واژه «قره‌سو» را نیز گر و به معنای کوه دانست. جالب آن است که رودخانه قره‌سو در کرمانشاه «پس از آمیختن با رودخانه گراب به رود قره‌سو تغییر نام می‌دهد» (انوری، ۱۳۹۱: ۶۸۶). با این حال، اگر بخش نخست این نام را به معنای کوه بدانیم، چه معنایی از آن به دست می‌آید؟ در زبان‌های ایرانی و به‌ویژه در فارسی دری، حداقل تا قرن هشتم هجری، واژه رود به معنای فرزند به کار می‌رفته است. حسن‌دوست (۱۳۹۳: ۳ / ۱۴۷۷) این واژه را از ایرانی باستان «*fra-hūta-*» مفروض می‌گیرد که بخش نخست آن پیشوند و بخش دوم از ریشه *hav* به معنای «زادن، به دنیا آوردن» است. «رود، به دلیل تبدیل *fr-* ایرانی باستان به *-r*، از یکی از زبان‌های ایرانی شرقی مأخوذ است». ترکیب زاد و رود در فارسی معاصر و روله در کردی نیز باید از همین واژه باشد (نک: همانجا).
سعدی (۱۳۶۳: ۴۰) در بیتی این واژه را به کار برده است:

زهی دولتِ مادرِ روزگار که رودی چنین پرورد در کنار

نکته مهم آن است که در شماری از زبان‌های هندواروپایی این واژه به صورت «سو» و مشتقات آن به کار می‌رود؛ چنان‌که حسن‌دوست (۱۳۹۳: ۳ / ۱۴۷۸) در ذیل مدخل «رود» در فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی، *sū* را در سنسکریت که به معنای «زادن، به دنیا آوردن» است، با همین واژه «رود» هم‌ریشه دانسته و مشتقات آن را نیز به دست داده و سپس واژه‌هایی که از همین ریشه در زبان‌های اروپایی وجود دارد، این‌گونه ذکر کرده است: «گوتی: *sunus* "پسر"، لیتوانیایی: *sūnūs* "پسر"، ایرلندی کهن: *suth* "ثمر، فرزند"، تُخاری (A): *se*: (B): *soyā* "پسر"، فرزند پسر"، روسی: *sŭn* "پسر"، آلمانی کهن: *sun(u)* (< آلمانی نو: *Sohn* "پسر")، انگلیسی: *son* "پسر" (همانجا).

در حدود جست‌وجوی نگارنده، واژه سو در نام چشمه - دریاچه سوور / سوگر نیز در بعضی متن‌های پهلوی آمده است. در بندهش (۱۳۸۵: ۶۴) این‌گونه درباره این چشمه - دریا سخن رفته است: «دو چشمه - دریا نیز از او به پیدایی آمد: یکی چیچست یکی سوور که ایشان را (= دریا‌های بزرگ و کوچک را) سرچشمه به چشمه - دریا پیوسته است». گزیده‌های زادسپرم (۱۳۶۶: ۱۱) اطلاعات بیشتری درباره این چشمه - دریا به دست می‌دهد: «پس دو دریاچه مشهور در زمین گشوده شد که خوانده شود چیچست، دریای ژرف، گرم‌آب، بدون زندگی که در ساحلش آذرگشنسپ پیروزگر نشیند (= قرار دارد، استقرار دارد) و دیگر سوور که هر ستبری (کثافت) را به اطراف افگند و خویش روشن پاک نگه‌دارد. چه در قیاس مانند چشمی است که هر ریمنی (= چرک، آلودگی) و گردی را به اطراف افگند. و به سبب ژرفای آن، هرچه در دریاچه رود، به بن (= ته) نرسد. و در نزدیکی آن آذرسودی مهر، یعنی برزین مهر نشیند».

بر پایه شاهنامه (۱۳۹۳: ۲ / ۴۶۸) نیز اسبی از چشمه‌ای به نام سو برآمد و یزدگرد بزهگر را کُشت. گرچه چشمه سو در شاهنامه به گواه قافیه باید *sau* خوانده شود (نیز ر.ک: ولف، ۱۳۷۷: ۵۲۷)، اما سیدی فرخند (۱۳۹۹: ۲۳۷) به

جلو) آن را همان چشمه - دریای بندهش و گزیده‌های زادسپرم پنداشته و سپس با چشمه سبز که در ۶۰ کیلومتری غرب شهر مشهد است، یکی دانسته است. در بندهش (۱۳۸۵: ۷۷) سوور/ سوور ریشه‌شناسی شده و آن را سود بهر دانسته‌اند، یعنی «نیکخواهی و بهی، برکت و رادی از او بیافریده شده است». با این حال این ریشه‌شناسی عامیانه و غیر علمی است و سابقه این گونه از ریشه‌شناسی‌ها باز هم در بندهش دیده می‌شود؛ چنان‌که در این متن سگ را سه یک دانسته‌اند؛ زیرا «سه یک او از مردمان است» (همان: ۷۹). بر پایه توضیحات راشد محصل (گزیده‌ها، ۱۳۶۶: ۸۸؛ نیز نک: بهار، ۱۳۷۵: ۱۲۹) نام این دریاچه در بندهش به صورت سوگر sugar ضبط شده است. اگر این خوانش را بپذیریم، می‌توانیم آن را ریخت کهن‌تر جای‌نام‌هایی بدانیم که بر بعضی از رودهای ایران نهاده شده و با نفوذ و رواج ترکی به قره‌سو تبدیل و دگرگون شده است.

بر پایه آنچه گذشت، می‌توان در مواردی قره‌سو را نیز واژه ایرانی ترکی‌شده‌ای دانست که از دو بخش «گر» به معنای «کوه» و «سو» به معنای «فرزند» تشکیل شده و روی هم به معنای فرزند کوه گرفت. البته اشاره به این نکته ضروری است که به رغم کاررفت واژه سو به معنای فرزند در زبان‌های متعددی از خانواده زبانی هندواروپایی، این واژه را در این معنا در فارسی نیافتیم. از همین روی ممکن است این واژه در قره‌سو بازمانده‌ای کهن باشد که به فارسی راه نیافته است.

نکات دیگری نیز می‌توان به دست داد که حدس ما را درباره ریشه و معنای قره‌سو نیرو می‌دهند؛ از جمله دهستانی در شهرستان اراک وجود دارد به نام قره کهریز qare-kahriz (فرهنگ جغرافیایی ایران: ۲ / ۲۱۰) که البته به همین نام روستاهایی در دیگر نقاط ایران، مانند الیگودرز (همان: ۶ / ۲۷۲) و زنجان (همان: ۲ / ۲۱۰) نیز دیده می‌شود. بر پایه تصور عمومی باید قره‌کهریز را «چشمه سیاه» معنی کنیم؛ اما آنچه در دهستان قره‌کهریز اراک جالب است، وجود روستایی به نام «کوهرود» (همان: ۲ / ۲۱۰) در این دهستان است که نشان می‌دهد قره‌کهریز نیز می‌تواند در مواردی همان گره‌کهریز به معنای کوهرود باشد. نمونه همانند همین نامگذاری قهرود در حوالی کاشان است (ر.ک: نوبان، ۱۳۶۵: ۱۰۱). به هر روی، به نظر می‌رسد آنچه امروز قره‌سو نامیده می‌شود و آن را واژه‌ای ترکی و به معنای آب سیاه می‌پندارند، در اصل واژه‌ای ایرانی مانند سوگر بوده است. این واژه را می‌توان به کوهرود معنی کرد که تحت تأثیر «قره‌سو»ی ترکی قرار گرفته و ریختی ترکی به خود گرفته است. معنایی که به دست داده شد، با ماهیت رود سازگارتر است و توجیه مردمی و اسطوره‌شناختی نیز دارد؛ زیرا در باورهای ایرانی رود فرزند کوه است و «از کوه‌ها، رودها زاده شدند و روان گردیدند» (قرشی، ۱۳۸۹: ۱۴۹).

۲-۴. قره به جای خوره/ کوره

یکی از اصطلاحات جغرافیایی در دوره ساسانی خوره است که در دوره اسلامی به کوره مُعَرَّب شده است و «کُور» به ضم کاف و فتح واو جمع آن است و مملکت فارس را قبل از اسلام به پنج خوره قسمت کرده بودند... خوره به زبان پهلوی به معنی شکوه و بهاء و جلالت است و فر و فرّه از همان اصل است و بر سکه ساسانیان (خوره ایزود) نقش بوده است و یاقوت نیز اردشیرخوره را بهاء اردشیر معنی کرده است» (تاریخ سیستان، ۱۳۱۴: حاشیه مصحح / ۲۶؛ نیز ر.ک: کسروی، ۲۵۳۶: ۲۲۸). این واژه اکنون هم در نام بعضی روستاها دیده می‌شود؛ چنان‌که روستاهای خورخوره در آوج (فرهنگ جغرافیایی: ۱ / ۸۳) و مه‌باد (همان: ۴ / ۱۹۸) و بیجار و دیواندره (همان: ۵ / ۱۶۵) و اهواز (همان:

۶ / ۱۴۵)، روستای خوره در الیگودرز (همانجا)، خورنه در بخش سنجابی کرمانشاه (همان: ۵ / ۱۶۵)، کوره kowre در بخش جویم شهرستان لار (همان: ۷ / ۱۹۳) و روستاهای کوره و کوره‌خوار در مشهد (همان: ۹ / ۳۵۲). خوره همان فرّه است و در نام شهرها به معنای شکوه است، اما نکته حائز اهمیتی که درباره خوره باید در نظر گرفت، همراهی آن با کوه در اوستا است. پورداود (یشت‌ها، ۱۹۲۸: ۲ / ۳۰۸) اشاره کرده که در اوستا کوه و فرّه بسیار با هم آمده‌اند و مناسبت این همراهی اکنون بر ما روشن نیست. در واقع «امروزه نمی‌دانیم که چه ارتباطی میان کوه و فرّه می‌باشد؛ لابد وجه مناسبت میان این دو در قدیم معلوم بوده؛ چه در اوستا مکرراً هر دو با هم یاد شده». با توجه به این نکته آیا می‌توان علت کاررفت خوره / کوره به معنای شهر یا ناحیه را در همین مسأله جست؟ به دیگر سخن، از آنجا که کوه از نخستین زیستگاه‌های انسان بوده و گاهی به عنوان دژ نیز از آن استفاده شده است، ممکن است بعدها واژه خوره که با کوه همراه بوده است، به جای کوه و در معنای قلعه و دژ و سپس تر شهر و ناحیه به کار رفته باشد. واژه کلا / قلا در جای‌نام‌ها (ر.ک: باستانی راد، ۱۳۹۱: ۴) و شمار زیادی از روستاهایی که قلعه نامیده می‌شوند یا بخشی از نام آن‌ها قلعه است (ر.ک: فرهنگ جغرافیایی ایران: ۴ / ۳۸۳؛ همان: ۳ / ۲۱۳؛ همان: ۲ / ۲۱۵؛ همان: ۱ / ۱۶۴؛ همان: ۵ / ۳۲۹؛ همان: ۶ / ۲۷۵) ممکن است بازمانده همین عنوان باشند.

آنچه ما را بر آن می‌دارد که این پیشنهاد و گمانه را بیراه ندانیم، نام اردشیرخوره است که به گور نیز معروف شده است؛ زیرا واژه گور در نام این شهر که فیروزآباد نیز نامیده شده است «برگرفته از واژه خوره به معنای شکوه (شکوه اردشیر) و نه چندان درست برگرفته از کوره (خوره) - شهرهای بزرگ - بوده است» (باستانی راد و مردوخی، ۱۳۹۲: ۴۲). به نظر می‌رسد، دیگر نمونه‌های کاررفت واژه «گور» در جای‌نام‌ها که کسروی (۲۵۳۶: ۳۰۰) آن را به معنای «جای» گرفته، باید از همین واژه باشد. این تداخل و آمیختگی سپس تر سبب آمیختن با قره شده است. از همین روی، در مواردی قره در بعضی جای‌نام‌ها می‌تواند بازمانده‌ای از همین کوره / خوره باشد؛ چنان‌که روستایی در بخش بستان‌آباد تبریز، «قره کوره» نام دارد (ر.ک: فرهنگ جغرافیایی ایران، ۱۳۳۰: ۴ / ۳۶۶) یا در شهرستان شوشتر روستایی به نام قلعه گره (ر.ک: همان: ۶ / ۲۸۱). شهر کوآر / گوار در استان فارس (ر.ک: شارق، ۱۳۸۵: ۹۵) و گواور در استان کرمانشاه ممکن است گونه‌های گویشی یا دگرگون‌شده همین واژه باشند.

۳. نتیجه‌گیری

تحقیق در جای‌نام‌ها نشان می‌دهد علاوه بر اینکه بسیاری از آن‌ها با نفوذ و رواج عربی و ترکی در ایران تغییر کرده‌اند، بعضی از جای‌نام‌ها نیز به دلیل تشابهات آوایی با واژه‌های بیگانه به ریختی دیگر درآمده‌اند. جست‌وجو در این نام‌ها می‌تواند ما را به صورت‌های کهن آن‌ها رهنمون شود. در این مقاله بر جای‌نام‌هایی درنگ شد که در بخشی از آن‌ها یکی از واژه‌های قره / قره / قرا دیده می‌شود.

جست‌وجوها نشان داد که این واژه‌ها در مواردی ریخت ترکی‌شده واژه‌های ایرانی‌ای هستند که بر جای‌ها نهاده شده بوده و سپس تحت تأثیر واژه‌های ترکی تغییر ریخت داده‌اند. قره و ریخت‌های دیگرش گاهی به گر که به معنای کوه است، تبدیل شده است. واژه گر هنوز هم در جای‌نام‌های گروس، گرآب، گرلو، گرنه، گریوده، گراب، گرآباد، گرویک، گروئیه و گروتک دیده می‌شود و ریخت ترکی‌شده آن را می‌توان در جای‌نام‌های قره‌تپه، قرادای /

قرادیان، قره‌قیه / گلین‌قیه، قره‌سو، قره‌گل، گل‌تپه، قره‌سلطان، قره‌ویس، قره‌ملک، قره‌قباد، قره‌محمد و قره‌محمدتپه دید. به دیگر سخن، نباید در همه موارد واژه «قره» را در جای‌نام‌ها ترکی پنداشت، بلکه گاهی می‌توان اصل آن را گر به معنای کوه دانست که تحت تأثیر «قره»ی ترکی تغییر ریخت داده است.

واژه ایرانی دیگری که تحت تأثیر قره و ریخت‌های نزدیک به آن قرار گرفته است، قر به معنای گل و لای و باتلاق است که در جای‌نام‌های قریاغستان و قره‌باتلاق و قرابا دیده می‌شود. واژه دیگری که تحت تأثیر زبان ترکی تغییر کرده است، خوره / کوره است که واژه‌ای شناخته‌شده در جغرافیای تاریخی ایران در دوره ساسانیان به شمار می‌آید. این واژه هنوز هم در نام روستاهایی مانند خورخوره، خورمه، خورنه، کوره و کوره‌خوار دیده می‌شود. خوره که در دوره اسلامی به کوره تعریف شده، در مواردی به گور دگرگون شده و مهم‌ترین نمونه این دگرگونی شهر گور است که نام اصلی آن اردشیرخوره بوده است. ریخت گور در مواردی با قره درآمیخته و در جای‌نام‌هایی مانند قره‌کوره، قلعه‌گره، گوار و گوار دیده می‌شود.

منابع

- اصفهانی، حمزه بن حسن (۱۳۴۶). *تاریخ پیامبران و شاهان*، ترجمه جعفر شعار، چاپ اول، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- انوری، حسن (۱۳۹۱). *فرهنگ جغرافیایی سخن*، چاپ اول، تهران: سخن.
- باستانی‌راد، حسن (۱۳۹۱). «کوی (محلّه) در شهرهای ایرانی سده‌های نخستین اسلامی»، *نشریه پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، ش ۱۰، ص ۳۰ - ۱.
- باستانی راد، حسن؛ مردوخ، دل‌آرا (۱۳۹۲). «گونه‌شناسی جای‌نام‌ها در جغرافیای تاریخی ایران»، *مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، ش ۱۲، ص ۵۰ - ۲۱.
- برجیان، حبیب (۱۳۹۸). «جای‌نام‌شناسی البرز مرکزی»، *نشریه پژوهش‌های زبانی ادبی قفقاز و کاسپین*، ش ۳، زمستان، ص ۳۱ - ۱۹.
- برومند سعید، جواد (۱۳۸۲). «ریشه‌شناسی واژه کرمان»، *مجله مطالعات ایرانی*، س ۲، ش ۳، بهار، ص ۲۳ - ۴۲.
- بندش (۱۳۸۵). نویسنده فرنیغ دادگی، گزارنده مهرداد بهار، چاپ سوم، تهران: توس.
- بهار، مهرداد (۱۳۷۵). *پژوهشی در اساطیر ایران*، چاپ اول، تهران: آگه.
- پورداود، ابراهیم (۱۹۲۸). *بشت‌ها، بمبئی: انجمن زرتشتیان ایرانی بمبئی*.
- تاریخ سیستان (۱۳۱۴). به تصحیح ملک‌الشعراء بهار، به همت محمد رضانی، طهران: مؤسسه خاور.
- جلالیان، محمدحسن (۱۳۹۳). «از توشتر ودایی تا مرداس شاهنامه»، *پژوهش‌های ایران‌شناسی*، س ۴، ش ۲، ص ۳۱ - ۱۳.
- حسن‌دوست، محمد (۱۳۹۳). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی*، چاپ اول، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- خالقی مطلق، جلال (۲۵۳۷). «ابوعلی بلخی»، *دانشنامه ایران و اسلام*، ج ۸، زیر نظر احسان یارشاطر، چاپ اول، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ص ۱۰۷۸ - ۱۰۷۳.
- خانلری، پرویز (۱۳۷۴). *تاریخ زبان فارسی*، چاپ پنجم، تهران: سیمرغ.
- راینو، یاسنت لویی (۱۳۹۱). *گزارشی از بازرگانی و جامعه شهر و ایالت کرمانشاه در سده نوزدهم میلادی*، ترجمه و گردآوردی محمدرضا فریرز (همزه‌ای، چاپ اول، کرمانشاه: دانشگاه رازی.
- سعدی شیرازی (۱۳۶۳). *بوستان، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی*، چاپ دوم، تهران: خوارزمی.

- سیدی فرخند، مهدی (۱۳۹۹). فرهنگ جغرافیای تاریخی شاهنامه، چاپ اول، تهران: نی.
- شارق، سونیا (۱۳۸۵). بررسی تاریخی زبان‌شناختی نام شهرها و مکان‌های کهن استان فارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی، استاد راهنما: رحمان بختیاری، دانشگاه بوعلی‌سینا: همدان.
- صادقی، علی‌اشرف (۱۳۸۴). «وجه تسمیه چند نام جغرافیایی مربوط به خاک یزد»، *نامواره دکتر محمود افشار*، ج ۱۶، به کوشش ایرج افشار، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ص ۶۲۳ - ۶۱۳.
- صادقی، علی‌اشرف (۱۳۹۸). «ریشه‌شناسی ده نام جغرافیایی مربوط به آذربایجان»، *گزارش میراث*، دوره سوم، س ۴، ش ۳ و ۴، ص ۱۴-۲۲.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۳). شاهنامه، پیرایش جلال خالقی مطلق، چاپ اول، تهران: سخن.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۹). شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق، چاپ سوم، تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی.
- فروزنده فرد، منوچهر؛ جهانشاهی افشار، علی (۱۴۰۲). «سرنام‌پنداری و ریشه‌شناسی شاعرانه (معرفی و توصیف دو هنر سازه تازه)»، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، س ۸، ش ۲ (پیاپی ۱۶)، پاییز و زمستان، ص ۲۲ - ۷.
- فرهنگ جغرافیایی ایران (آبادی‌ها) (۱۳۲۸ تا ۱۳۳۲). زیر نظر رزم‌آرا، انتشارات ستاد جغرافیایی ارتش.
- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور (۱۳۷۹). تهیه‌کننده: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- قرشی، امان‌الله (۱۳۸۹). آب و کوه در اساطیر هند و ایرانی، چاپ دوم، تهران: هرمس.
- کریمان، حسین (۱۳۷۱). ری باستان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- کسروی، احمد (۲۵۳۶). *کاروند کسروی (مجموعه ۷۸ رساله و گفتار از احمد کسروی)*، به کوشش یحیی ذکاء، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- کسروی، احمد (۱۳۷۹). *زبان پاک یا زبان باستان آذربایگان*، به کوشش عزیزالله علیزاده، چاپ دوم، تهران: فردوس.
- کیا، صادق (۱۳۹۰). *واژه‌نامه شخصت و هفت گویش ایرانی*، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- گزیده‌های زادسپرم (۱۳۶۶). ترجمه راشد محصل، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- مارکوارت، ژوزف (۱۳۶۸). *وهروود و آرتنگ*، ترجمه با اضافات از داود منشی‌زاده، چاپ اول، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی.
- نحوی، اکبر (۱۳۸۵). «درباره چند نام عربی در شاهنامه: ضحاک، مرداس، جندل، سرو»، *شاهنامه پژوهی: دفتر نخست*، زیر نظر محمدرضا راشد محصل، مشهد دانشگاه فردوسی، ص ۲۶۷ - ۲۵۵.
- نوبان، مهرالزمان (۱۳۶۵). *وجه تسمیه شهرها و روستاهای ایران*، چاپ اول، تهران: نوبان.
- ولف، فریتس (۱۳۷۷). *فرهنگ شاهنامه*، چاپ اول، تهران: اساطیر.
- هفت‌لشکر (۱۴۰۰). *تصحیح و توضیح مهران افشاری و مهدی مدائنی*، چاپ دوم، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.

References

- Isfahani, Hamzeh ibn Hassan (1967). *History of Prophets and Kings*, translated by Jafar Shoar, First Edition, Tehran: Foundation for Iranian Culture. [In Persian]
- Anvari, Hassan (2012). *Geographical Dictionary of Sokhan*, First Edition, Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Bastani Rad, Hassan (2012). "Kuy (Neighborhood) in Early Islamic Iranian Cities," *Journal of Historical Researches on Iran and Islam*, No. 10, pp. 30-1. [In Persian]

- Bastani Rad, Hassan; Mardoukhi, Delara (2013). "Typology of Place Names in the Historical Geography of Iran," *Journal of Historical Researches on Iran and Islam*, No. 12, pp. 50-21. [In Persian]
- Borjjan, Habib (2019). "Toponymy of Central Alborz," *Journal of Linguistic and Literary Researches of the Caucasus and Caspian*, No. 3, Winter, pp. 31-19. [In Persian]
- Boroomand Saeed, Javad (2003). "Etymology of the Word Kerman," *Journal of Iranian Studies*, Vol. 2, No. 3, Spring, pp. 23-42. [In Persian]
- Bondahesh (2006). Author: Farnabaq Dadagi, Editor: Mehrdad Bahar, Third Edition, Tehran: Toos. [In Persian]
- Bahar, Mehrdad (1996). *A Study in Iranian Myths*, First Edition, Tehran: Agah. [In Persian]
- Pourdavood, Ebrahim (1928). *Yashtha*, Bombay: The Zoroastrian Association of Iranians in Bombay. [In Persian]
- Tarikh Sistan (1935). Edited by Malek al-Sho'ara Bahar, Compiled by Mohammad Ramazani, Tehran: Eastern Institute. [In Persian]
- Jalalian, Mohammad Hassan (2014). "From Tushtra of the Vedas to Mardas of the Shahnameh," *Iranian Studies*, Vol. 4, No. 2, pp. 31-13. [In Persian]
- Hasan Doost, Mohammad (2014). *Etymological Dictionary of the Persian Language*, First Edition, Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Khalighi Motlagh, Jalal (1978). "Abu Ali Balkhi," *Encyclopedia of Iran and Islam*, Vol. 8, edited by Ehsan Yarshater, First Edition, Tehran: Book Translation and Publishing Company, pp. 1078-1073. [In Persian]
- Khanlari, Parviz (1995). *History of the Persian Language*, Fifth Edition, Tehran: Simorgh. [In Persian]
- Rabinu, Yasent Louis (2012). *A Report on Trade and Society in Kermanshah City and Province in the Nineteenth Century*, Translated and Compiled by Mohammad Reza (Fariborz) Hamzei, First Edition, Kermanshah: Razi University. [In Persian]
- Saadi Shirazi (1984). *Bustān*, Edited and Explained by Gholamhossein Yusefi, Second Edition, Tehran: Kharazmi. [In Persian]
- Seyedi Farokhd, Mahdi (2020). *Cultural Geography of the Shahnameh*, First Edition, Tehran: Ney. [In Persian]
- Shareq, Sonia (2006). "A Historical Linguistic Study of the Names of Cities and Ancient Places in Fars Province," Master's *Thesis in Ancient Cultures and Languages*, Supervisor: Rahman Bakhtiari, Bu-Ali Sina University: Hamedan. [In Persian]
- Sadeghi, Ali Ashraf (2005). "The Etymology of Several Geographical Names Related to Yazd," *Memorial Volume for Dr. Mahmoud Afshar*, Vol. 16, Edited by Iraj Afshar, Tehran: Foundation for the Endowment of Dr. Mahmoud Afshar, pp. 623-613. [In Persian]
- Sadeghi, Ali Ashraf (2019). "Etymology of Ten Geographical Names Related to Azerbaijan," *Gozaresh-e Miras*, Third Series, Vol. 4, Nos. 3 and 4, pp. 22-14. [In Persian]
- Ferdowsi, Abu al-Qasim (2014). *Shahnameh*, Edited by Jalal Khalighi Motlagh, First Edition, Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Ferdowsi, Abu al-Qasim (2010). *Shahnameh*, Edited by Jalal Khalighi Motlagh, Third Edition, Tehran: The Great Islamic Encyclopedia Center. [In Persian]
- Forouzandeh Fard, Manoochehr; Jahanshahi Afshar, Ali (2023). "The Poetic Etymology and Root Naming (Introduction and Description of Two New Art Forms)," *Persian Language and Iranian Dialects*, Vol. 8, No. 2 (Sequential No. 16), Autumn and Winter, pp. 22-7. [In Persian]
- Cultural Geography of Iran (Settlements) (1949-1953). Under the supervision of Razmara, Army Geographic Publications. [In Persian]
- Cultural Geography of the Country's Mountains (2000). Compiled by: Armed Forces Geographic Organization, Tehran: Armed Forces Geographic Organization. [In Persian]
- Gharshi, Amanollah (2010). *Water and Mountains in Indian and Iranian Mythology*, Second Edition, Tehran: Hermes. [In Persian]
- Kariman, Hossein (1992). *Ancient Ray*, Tehran: Shahid Beheshti University. [In Persian]

- Kasravi, Ahmad (1977). *Karvand Kasravi (A Collection of 78 Essays and Speeches by Ahmad Kasravi)*, Edited by Yahya Zaka, Second Edition, Tehran: Joint Stock Company of Pocket Books. [In Persian]
- Kasravi, Ahmad (2000). *Pure Language or Ancient Language of Azerbaijan*, Edited by Azizollah Alizadeh, Second Edition, Tehran: Ferdows. [In Persian]
- Kia, Sadegh (2011). *Dictionary of Sixty-Seven Iranian Dialects*, First Edition, Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Selections from Zadsparam (1987). Translated by Rashed Mohassel, First Edition, Tehran: Institute for Cultural Studies and Research. [In Persian]
- Markwart, Joseph (1987). *Vehrood and Arang*, Translated with Additions by Davood Monshizadeh, First Edition, Tehran: Foundation for the Endowment of Dr. Mahmoud Afshar Yazdi. [In Persian]
- Nahvi, Akbar (2006). "About Several Arabic Names in the Shahnameh: Zahhak, Mardas, Jandal, Sarv," *Shahnameh Studies: First Volume*, Edited by Mohammad Reza Rashed Mohassel, Mashhad: Ferdowsi University, pp. 267-255. [In Persian]
- Nobaan, Mehralzaman (1986). *The Etymology of Cities and Villages in Iran*, First Edition, Tehran: Nobaan. [In Persian]
- Wolf, Fritz (1998). *The Shahnameh Dictionary*, First Edition, Tehran: Asatir. [In Persian]
- Haftlashkar (2021). Edited and Explained by Mehran Afshari and Mehdi Madaeni, Second Edition, Tehran: Foundation for the Endowment of Dr. Mahmoud Afshar. [In Persian]